

Nada Vajs

FITONIMIJA U VITEZOVIĆEVU RJEČNIKU "LEXICON
LATINO-ILLYRICUM" (I)

U prvom od priloga obrađuju se oni fitonimi iz Vitezovićevega rječnika koji nisu zabilježeni u Akademijinu Rječniku, kao *beštran*, *borcvitez*, *cibora*, *farfara*, *fratrić*, *dinjuh*, *kačar*, *mandrak*, *manjukva*, *pinig*, *prstaćac*, *pošjan*. Analiziraju se s formalnog, etimološkog i onomasiološkoga gledišta, što omogućuje sigurniju identifikaciju naziva.

0. U ovom ćemo prilogu obraditi fitonimijsku komponentu, kao jednu zastupljenu leksičku cjelinu hrvatskog jezika, koja je zastupljena u rukopisnom rječniku Pavla Rittera Vitezovića¹. Budući da je o Vitezovićevega životu i djelu objavljeno mnoštvo studija², a o njegovu rukopisnom rječniku i drugim književnim djelima (s obzirom na grafiju, pravopis i leksik) postoji čitav niz vrlo studioznih analiza³, ovdje ćemo se ograničiti samo na fitonimiju.

¹ Rukopis se čuva u Metropolitani pod sign. MR 112: "EQ. PAV. RITTER LEXICON LATINO-ILLYRICUM" (566 listova, form. 21 x 66 cm, folijacija je upisana kasnije rukom).

² Spomenut ćemo neke najznačajnije studije i informativne članke: Vjekoslav KLAJČ *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića, 1652-1713*, Zagreb 1914; A.SCHNEIDER "Prilozi za život i književni rad Pavla Rittera Vitezovića", *Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zemalj. arhiva*, knj. VI, 114-126, Zagreb 1904; A. SCHNEIDER "Prilozi bibliografiji Vitezovićevega djela", *Nastavni vjesnik*, knj. XIV, Zagreb 1906; M. MARKOVIĆ "Prilog poznavanju djela objavljenih u zagrebačkoj tiskari Pavla Rittera Vitezovića" *Starine* 60, JAZU, Zagreb 1987, 71-99; Z. Vince *Putovanje hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1986, 76-77 i d.; v. i iscrpnu literaturu o Vitezoviću (do god. 1952) koju je sastavila M. Despot u prigodnom katalogu s izložbe: "Djela Pavla Rittera Vitezovića 1652-1713", Zagreb 1952, 38-46.

³ Tomo MATIĆ "Vitezovićev Lexicon latino-illyricum" *Rad* 303, JAZU, Zagreb 1955, 5-49; Blaž JURJIŠIĆ "Pomorski izrazi u Vitezovićevega rječniku, *Anali Jadranskog instituta* 1, JAZU, Zagreb 1956, 297-403; Z. Junković "O jeziku Vitezovićevega Kronike" *Radovi Slavenskog instituta* 2, Zagreb 1958, 93-119; M. MOGUŠ i J. VONČINA "Latinica u Hrvata" *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 11, Zagreb 1969, 61-81 (o Vitezoviću str.74-5); M. MOGUŠ "P. Vitezović kao jezikoslovac", *Zbornik Zagrebačke slavističke škole* 2, Zagreb 1974, 73-79; V. PUTANEC "Lingvistički rad Pavla Vitezovića (1652-1713)", *Forum* 25, 3-4, Zagreb 1986, 349-360; V. PUTANEC "Antroponimija u Lexiconu latino-illyricum (17.-18. st.)", *Rasprave Instituta za jezik JAZU* 1, Zagreb 1968, 45-88; Zrnka MEŠTROVIĆ "Toponimijska koncepcija Pavla Rittera Vitezovića u 'Lexicon latino-illyricum'", *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 17, Zagreb 1991, 123-131.

Pokušat ćemo odgovoriti na pitanje koliko je Vitezović sa svojim poznavanjem bilinskih *realia* bio kadar utvrditi ekvivalencije između tada prihvaćenih latinskih naziva, koji su u ono doba igrali ulogu današnje sistematike, i njemu poznatih narodnih naziva biljaka, te koliko je, dakako tamo gdje je to moguće, vodio računa o različitim varijantama naziva s obzirom na hrvatska narječja⁴.

Fitonimi su u njegovu rječniku obrađeni na način kao i u ostalim rječnicima prije i poslije njega, iz tzv. predlineovskog razdoblja. Naime, latinski naziv predstavlja naziv za rod, a hrvatski ekvivalenti su zapravo opet nazivi za rod, među kojima ima, dakako, i naziva za pojedine vrste unutar roda, shvaćenog s današnjeg motrišta botaničke sistematike. Tek Šulekov *Imenik bilja* po Linnéovim zasadama pristupa sređivanju i obradi hrvatskog nazivlja po botaničkoj sistematici binarnog tipa (rod i vrsta)⁵.

Na fitonimiju iz Vitezovićevega rječnika osvrnuli su se djelomično T.Matić⁶ u okviru analize leksičke građe koje nema u Akademijinu rječniku (dalje AR)⁷ ili je drugoga značenja, i B. Jurišić⁸, analizirajući leksik koji se odnosi na pomorstvo u najširem smislu, i, u okviru toga, kako je on nazvao, "morsko i vodeno bilje" (str. 339).

U cjelokupnom korpusu Vitezovićevega rječnika pojavljuje se oko 600 različitih naziva bilja, to jest, fitonima⁹, koji označavaju preko 250 različitih rodova. Za svaki rod postoji od 1 do 3 sinonimna naziva. Latinskih je fitonima 512 (uključujući i opisne nazive za gljive), a od toga su gotovo jedna trećina sinonimi. Kod 18 latinskih naziva uopće se ne bilježe hrvatski ekvivalenti¹⁰.

Građa iz Vitezovićevega rječnika u AR se počela bilježiti tek od slova R. U *Dopunama* za AR, koje su u pripremi, uzeta je u obzir cjelokupna građa.

⁴ Kao rođeni čakavac (ikavski govor), veći dio stvaralačkog života proveo je u kajkavskoj sredini (ekavski govor), ali je poznavao i jekavski govor štokavskog narječja, koji je u građi manje izražen.

⁵ I. Šugar je pokazao da je od općih leksikografa Marijan Lanosović 100 godina prije Šuleka na vrlo suvremen i ažuran način po lineovskoj binarnoj nomenklaturi pokušao prikazati hrvatsko nazivlje bilja: "Značenje botaničke građe u Lanosovićevim rukopisima za hrvatsku botaničku nomenklaturu", *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, Osijek 1985, 269–276.

⁶ V. bilj. 3.

⁷ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, I–XXIII, Zagreb 1880–1976.

⁸ V. bilj. 3.

⁹ Kao posebnu skupinu izdvaja na kraju Rječnika (l. 566) nazive za gljive (*Funghi*), ali od 11 latinskih natuknica samo je jedna konkretan naziv, *boletus*, a ostali su opisni. Na desnoj, hrvatskoj strani, pojavljuje se 16 naziva, a jedan je latinski naziv bez hrvatskog ekvivalenta. U rječničkom dijelu pojavljuju se 3 lat. naziva za gljive s 4 hrvatska ekvivalenta, od kojih jedan opisni latinski naziv nema hrvatski ekvivalent.

¹⁰ Indeks svih latinskih natuknica u Vitezovićevu rječniku s naznakom broja lista i indeks svih hrvatskih naziva (u transkripciji) uz naznaku latinske natuknice, naći će se na kraju sljedećeg rada. Na kraju ovoga rada daje se popis ovdje obrađenih fitonima.

Kako je Vitezovićeva grafija vrlo jednostavna, mogli bismo reći jednoznačna (osim pokojeg mogućeg lapsusa), potvrde prenosimo u transkribiranom obliku s današnjom grafijom.

U obradi Vitezovićeve fitonimije krajnji nam je cilj identificirati svaki njegov naziv i povezati sve one nazive koji se odnose na istu biljku, a to možemo postići samo ako sve hrvatske i sve latinske potvrde podvrgnemo tzv. globalnoj etimološkoj analizi, shvaćenoj u najširem smislu. U toj analizi valja voditi računa o izvanjezičnim, kulturološkim i stvarnim, a isto tako i o jezičnim, tj. semantičkim, fonološkim i leksičkim vrijednostima.

U prvom ćemo prilogu obraditi sve one fitonime koji nisu zabilježeni u AR, a nabrojio ih je T.Matić u spomenutomu radu (v. bilj.3), i uz njih sve sinonime navedene uz iste latinske natuknice ali i druge nazive, pod drugim latinskim natuknicama, koji označavaju istu biljku ili s njom stoje u nekoj denominacijskoj ili stvarnoj vezi.

1. Naziv *beštran*, koji nije potvrđen u AR (a pojavljuje se u Vitezoviću uz likove *brštran*¹¹ i *bršljan*¹² pod natuknicom *hedera* (1.234), potvrđen je u Skoka¹³, a govori se na području Like. Mogao je nastati disimilacijom iz lika sa slogotvornim *r*, *berštran*¹⁴. *Beštran* je, kao i drugi likovi, naziv za *Hedera helix*, bršljan, a etimologija osnove nije dokraja razjašnjena¹⁵.

Ostale varijante iste osnove za, uglavnom, kajkavsko područje potvrđene su u Hablediću, Belostencu, Jambrešiću i drugim tekstovima¹⁶: *beršljan*, *baršljan*, *beršlan*, *beršljen*, te *barštan*, u Belostencu, s naznakom da je dalmatinski. U Parčiću (48), za Dalmaciju, potvrđeni su likovi: *bršćan*, *bršljan*, *brštan*, *brštran*.

2. Naziv *borcvitez*, *trava*¹⁷ uz latinski naziv *serpentaria* (l. 561) nije tako jednostavno točno odrediti. U Šulekovu rječniku nije potvrđen. Najsličniji mu je lik *borcvitaš*¹⁸, naziv za *Erythraea centaurium* (= *Centaurium umbellatum*)¹⁹.

No, Vitezovićev naziv nije usamljen, jer isti lik i varijante toga lika potvrđene su u kajkavskom²⁰: *borcvitez*, s kraja 17.st., te likovi *borzвитеz* i *berzвитеz*²¹ iz

¹¹ I u AR 1,683.

¹² I u AR 1,682.

¹³ 1,219 s.v. bršljan.

¹⁴ *Brštran* je potvrđen u Mikalji; druga je potvrda (Skok *n.mj*) *brstran* (pisano *barstran* u jednom dubrovačkom komadu).

¹⁵ V. Skok *n.mj.* i Bezljaj 1,48 s.v. bršljan.

¹⁶ Za izvore v. KR 1,27.

¹⁷ Matić (*op.cit.* str.17) je pročitao *borevitez*.

¹⁸ Potvrda M.Sabljara koji je i sam skupljao narodne nazive uglavnom po Istri i Dalmaciji ali i u unutrašnjosti Hrvatske.

¹⁹ Šulek 24.

²⁰ KR 1,221.

Patačićeva rječnika s.v. *dracontium* (1.602)²². Zanimljivo je da Patačić u latinskom komentaru što ga daje uz svaku natuknicu, spominje i druge latinske nazive za tu biljku: *dracunculus...serpentaria...colubrina et plura alia nomina habet*. Da bismo se u identifikaciji približili rješenju, valja uzeti u obzir i Belostenčeve latinske potvrde, gdje s.v. *serpentaria* (1, 1113) on navodi kajkavske ekvivalente *kačjak trava*²³ i *volovski jezik*, dok s.v. *dracunculus* (1,469) navodi sinonime *dracintion*, *dracintium*, *serpentaria*, *colubrina* i upućuje na kajkavski lik *kozlec trava*²⁴, a s.v. *kozlec trava* (2,182) upućuje se na lat. *serpentaria*.

Pogledamo li potvrde iz klasičnih pisaca, vidimo da se samo kod Ps.Apuleja (14,12) javljaju nazivi *serpentina*, *serpentinaria*, a oni su, uz brojne druge sinonime kao *colubrina dracontium*²⁵, *draconteia*, *draguntea*, *dracunculus* i dr., identificirani kao oznake za biljku *Dracunculus vulgaris*²⁶. Od 13. st. u francuskom je u uporabi naziv (*herbe*) *serpentinaire*, u talijanskom lombardskom (*erba*) *serpentinaire*, *erba serpone*, *dragonzio*²⁷, i to za *Dracunculus vulgaris*.

Iz izloženih elemenata možemo nedvojbeno zaključiti samo to da se hrv. *borcvitez* odnosi na biljku *Dracunculus vulgaris* ali o tom fitonimu, kao leksičkom elementu, nismo nažalost kadri ništa određenije reći.

3. Pod lat. natuknicom *vesicaria*, *herba halicacabus*, Vitezović (1.515) daje nazive *mihurica* i *fratrić*²⁸, ali iza riječi *halicacabus* dodaje znak umetanja i na marginu dopisuje riječi *klokoč*, *klokočikovina*, *klokočevina*, koji se, kao što ćemo vidjeti, ne bi mogli odnositi na biljku lat. naziva *vesicaria*.

3.1. Uočljive karakteristike plodova²⁹ biljke *Physalis alkekengi*, izazvale su takav denominacijski poticaj da se ona već u latinskom naziva *vesicaria*³⁰, što govori u prilog pučkog podrijetla botaničkog nazivlja u klasičnih pisaca. Takav je naziv i Vitezovićeva potvrda *mihurica*, koji je, uz brojne druge varijante iste osnovne, već potvrđen u Šuleka³¹.

²¹ U KR 1,221, naziv je identificiran kao oznaka za *vodeni zminac* (*Calla palustris*).

²² Njemački nazivi u Patačića su: *Schlangekraut*, *Drackenwurtz*, *Naderwurtz*.

²³ U KR 2,224 je taj naziv identificiran kao oznaka za *Dracunculus* sp.

²⁴ U KR 3,71 = *Dracunculus vulgaris*.

²⁵ Iz grč. *δρακόντιον* i *δρακονία* (lišće i stabljika posuti su mrljama koje naliče na trbuh nekih zmija, što je uočio još Dioskurid, pa se po učenju iz tzv. signatura rerum vjerovalo da ta trava štiti od ujeda zmija; v. Strömberg GP 38).

²⁶ V. André 290.

²⁷ Cit. u Marzell 2,166.

²⁸ Riječ, dakako, postoji u AR 3,70, sa značenjem "dem. [od] *fratar* (preneseno i na neke životinje)", ali nije zabilježeno da označava biljku.

²⁹ "Plodovi su okruglaste i sjajne crveno obojene bobice...umotane u jako nabrekli i okruglastu čašku" Kušan 339.

³⁰ Usp. Ps. Apulej (75,25): "in folliculis rotundis, vesicae similibus"; usp. o tome i Dioskurid 4,71 i Plinije 21,177.

Općenito uzevši, *Physalis alkekengi* je zbog karakteristična izgleda svojih plodova, uvijenih u crvenu okruglastu čašku, u pučkim denominacijama jezika genetski različita postanja dobila sličnu konceptualizaciju, pa se tako pojavljuju semantizmi: “mjehur”, “balon”, “židovska trešnja”, “fratarska trešnja”, “lanterna”, “kapucinska kapa” i sl.³² Takve je onomasiološke motivacije, vjerojatno, i Vitezovićev naziv *fratric*³³.

3.2. Pridodani nazivi *klokoč*, *klokočikovina*, *klokočevina* ne bi se nikako mogli odnositi na *Physalis alkekengi*, jer su, prema svim hrvatskim botaničkim i općim rječnicima³⁴, to nazivi za biljku *Staphylea pinnata*.

4. Naziv *dinjuh*, uz sinonimni naziv *krstavica*, *trava*³⁵, s.v. *borago* (l.62), nije zabilježen u AR, a ni u jednom dosada poznatom rukopisnom ili tiskanom hrvatskom rječniku, iako je, kao što ćemo vidjeti, nedvojbeno da je to oznaka za ljekovitu biljku *Borrago officinalis* (buražina).

Lat. *borago*, posuđenica je iz ar. *abû-rag*³⁶, i javlja se tek u srednjevjekovnom latinitetu.

Ostali sinonimni nazivi onoga doba su: *buglossum latifolium*, *buglossa urbana*, *borrago hortensis*³⁷, te *euphrosinon*, *corago*, *boracho*³⁸.

Glede poznavanja srednjolatinjskih naziva, Belostenec i Patačić pokazuju izuzetnu informiranost. Kod Belostenca nalazimo gotovo sve likove (s.v. *buglossa*: *buglossus*, *buglossos*, *buglossum*, *borago*, *euphrosinum*), a hrvatski su mu ekvivalenti *boraga*³⁹, *krstavica*, *volovni jezik* i *lisičina*. U Patačića (l. 594) s.v. *buglossum*, kajkavski je naziv *volovski jezik*. U svom latinskom komentaru, Patačić kaže da osim staroga naziva *buglossum* (= *lingua bovis*) postoje likovi *borago* i *corago*. Spominje i češki naziv (boh.) *borak* i njem. (germ.) *Burretsch*.⁴⁰

4.1. No, da se vratimo Vitezovićevim likovima *dinjuh* i *krstavica*. Iz dostupnih jezičnih i fitonimijskih rječnika, uočili smo da je u većini jezika u nazivima zastupljen semantizan “volovski jezik”, što mogu biti prijevodi s grčkoga (latinskoga), kao posljedica farmakopejske upotrebe biljke⁴¹, ili preuzimanje i

³¹ str. 541.

³² Za potvrde iz raznih jezika v. Marzell 3,707–711.

³³ Usp. njem. *Kapuzinerhaube*, *Mönchskirsche* (Marzell 3,710).

³⁴ V. Šulek 556, Simonović 451, AR 5,86, Parčić 156 (*klokoč*, *klokočika*, *klokočina*, *klokočevina*, *klokočikovina* – *Staphylea pinnata*).

³⁵ Potvrđeno u Šuleka IB 170.

³⁶ U značenju “vater des schweisses”, FEW 1,442.

³⁷ Bauhin 246.

³⁸ V. Diefenbach s.v. *borrago*.

³⁹ Što je očita posuđenica iz srlat. *borago*.

⁴⁰ Za ostale rječničke i tekstualne potvrde iz kajkavskoga, v. KR 1,188, s.v. *borag*, *boraga*.

⁴¹ Usp. njem. *Ochsenzunge*, fr. *langue de boeuf*, itd.

adaptiranje lat./grč. *buglossum* (kao u tal. *buglossa vera*), dok za naš naziv *krastavica*, nalazimo semantički paralelizam u njem. *Gurkenkraut*, poljskom *ogórecznik*, što se onomasiološki može protumačiti okusom listova koji sliči okusu krastavca⁴².

4.2. Naziv *dinjuh* tvoren je od leksema *dinja* + augmentativni sufiks - (j)uh, koji je danas neproduktivan⁴³. No, budući da nema stvarnog opravdanja, zbog karakteristika biljke, da bude i semantizam "dinja = Cucumis melo", možda je riječ o nekoj osnovi *dinj*- nejasna semantizma.

5. Nazivi *lopun* i *farfara* nisu zabilježeni u AR. U Vitezovića (1.507), s.v. *tussilago*, *herba* nalaze se nazivi *tutun lopun*, *podbel*, *farfara*. Radi potpunijeg uvida u Vitezovićevo fitonimiju, valja tu spomenuti i naziv *podbel* s.v. *farfara*, *herba* (l. 200), koji s *tussilago* čini cjelinu.

I na ovom se primjeru pokazuje kako su naši stari leksikografi neobično dobro poznavali sinonimne latinske pučke nazive iz klasičnih izvora.

5.1. Nazivi *farfara*, *farferum*, *farfarum*⁴⁴, *farfugium*⁴⁵, koji su vjerojatno etruščanskog, dakle predindoeuropskog podrijetla⁴⁶, sinonimni su nazivima *tussilago*⁴⁷, *bechion*, *ungula caballi*, *ungula equi*, *caballopedia* i dr.⁴⁸

Belostenec (1,1236) s.v. *tussilago* upućuje na *archophyton*, a tamo (1,123), navodi *bechion*, *tussilago* i kajkavske nazive *podbel*, *slatki oselski lopuh*, dok s.v. *farfara* (1,553) donosi i *farfugium alias tussilago* i kajkavski naziv *konjski lopuh*.

Patačić (1.627) ima samo *tussilago* i kajkavski naziv *podbel*, ali u latinskom komentaru spominje druge latinske nazive: *bechion vel bechium...farfarella, ungulla caballina...Filius ante patrem*.

Dakle, što se tiče identifikacije biljke, nedvojbeno je da se svi Vitezovićeve nazivi, pod obje latinske natuknice, odnose na biljku *Tussilago farfara*.

5.2. S botaničkog gledišta zanimljivo je spomenuti da u rano proljeće na goloj stabljici biljke nastaje žuti cvijet, a tek se poslije razvijaju listovi. Tu su karakteristiku uočili u davno vrijeme, pa tako imamo u srednjolatinском slikovit naziv "otac prije sina" *filius ante patrem*⁴⁹, jer kod drugih biljaka redovito prvo naraste lišće a onda cvijet.

⁴² "Die Blätter schmecken gurkenähnlich und werden als Würze den eingemachten Gurken zugesetzt", Marzell 1,628.

⁴³ Usp. fitonime *lop-uh*, *rep-uh*, Skok 3,538 s.v. -uh.

⁴⁴ V. CLG 3,546; Plinije NH 24,135.

⁴⁵ Što je križanje *farferum* i *febrifugia*, LEW 457.

⁴⁶ V. André 133.

⁴⁷ Plinije NH 26,30; 124;128; Ps. Diosk. 3,112.

⁴⁸ V. André 324.

S druge strane, karakteristika "gole stabljike" mogla je izazvati, tj. biti onomasiološki poticaj za stvaranje naziva *podbijel*, *podbjel*, *podbel*, *podbil* i dr. varijanata i njihovih izvedenica⁵⁰. Ti su nazivi izvedeni od gl. *podbijeliti* u značenju "podgultiti drvo, ozdo izbijeliti"⁵¹. Naime, "gola stabljika, bez lišća, samo s cvijetom" mogla je izazvati asocijaciju na "podbijeljeno drvo".

5.3. Vitezovićevo *farfara* preuzeto je iz lat. *farfara*⁵².

5.4. Preostali hrvatski nazivi *tutun* i *lopun*, od kojih samo za posljednju Matic navodi da nije u AR, čini se da se moraju uzeti kao složeni dvočlani naziv *tutun-lopun*. Naime, Šulek (414) nam daje potvrdu *tutun-lepuh*⁵³ za istu biljku. Prvi dio naziva *tutun* "duhan", balkanski je turcizam (< tur. *tütün*)⁵⁴, a *lepuh* je istodobno, uz *lepuk*, *lopuk*, *lopušac*⁵⁵, jedan od naziva za istu biljku. Ti se nazivi djelomično preklapaju s nazivima za Lappa major i L. minor, *lepuh*, jer su i izgledom listovi *podbjela* slični listovima raznih vrsta *lopuha*. Osim toga, u Vitezovića je za Lappa major potvrđen naziv *lepuh*, *velika oboda* s.v. *lappa*, *planta major* (1.292).

Što se tiče Vitezovićeve lika *lopun* možemo predložiti dva rješenja: a) on je isto što i *lepuh*⁵⁶, to jest predstavlja njegovu augmentativnu izvedenicu na *-un* (< tal. < lat. *-ONE*) s ispadanjem intervokalnog *-h-*: *lopuhun*⁵⁷, koje nam potvrđuje Stulli; b) još je prihvatljivije pomišljati na daljinsku atrakciju (*attraction à distance*) kad je prvi element dvočlanog naziva, tj. turcizam *tutun* djelovao na drugi i prilagodio ga u *lopun*⁵⁸. No, ne može se, dakako isključiti i treća mogućnost – pogreška u rukopisu, gdje je zamjena *n* i *h* moguća.

⁴⁹ V. Patačić *n.mj.*; Penzig 1,505, Tozzetti 330. Tako su nazvali i *Colchicum autumnale*, koji u kasnu jesen izbací prvo cvijet a tek kasnije lišće (V. Bertoldi, *Un ribelle nel regno dei fiori: i nomi romanzi del 'Colchicum autumnale L.' attraverso il tempo e lo spazio*, Genève 1923).

⁵⁰ V. Šulek 560.

⁵¹ V. Skok 1,152–4 s.v. bio, bijel.

⁵² Naziv *farfarina*, za istu biljku, bilježi za Lošinj Haračić (A. Haračić, in *Glasnik Hrvatskog naravoslovnog društva*, VI, 1891, Zagreb, 302).

⁵³ Potvrda je od popa Ivana Danila iz Zadra, iz njegova prijepisa neke stare biljaruše što ju je dobio iz Makarske, pa se stoga samo približno može zaključivati odakle je naziv potekao.

⁵⁴ V. Skok 3,529 s.v. *tutun*.

⁵⁵ V. Šulek 560.

⁵⁶ Etim. v. Skok 3,298 s.v. *lepen*; Bezljaj 2,134.

⁵⁷ V. Skok 2,289 s.v. *lepen*.

⁵⁸ Takve su prilagodbe u obliku rime potvrđene u ihtionimiji *stringa maringa* (umjesto *marina*) za *Polyprion cernium*, *šarenda polanda* (umjesto *šarena*) za polandu (*Sarda mediterranea*) ili *mačka padečka* (umjesto *padova*) za *Scyllium stellare*. Ni jedan od ta tri prilagođena naziva, jednako kao ni *lopun*, ne postoji kao samostalni ihtionim nego samo u tako "rimovanim" dvočlanim tvorbama. Za sve slučajeve v. V. Vinja *Jadranska fauna*, 1986, 2,38.

6. Naziv *pinig* s.v. *palma arbor* (l. 366) ne bilježi se u AR. Riječ je nedvojbeno o vrsti palme *Phoenix dactylifera*, jer su i u Šuleka (541) zabilježeni likovi *fenik*, *finik*, *finiks*, *vinik*. Svi su ti likovi nastali od grč. *φοῖνιξ*⁵⁹, što je već u staro vrijeme označavalo upravo palmu *Phoenix dactylifera*, a kasnije i jednu drugu vrstu patuljaste palme (*Chamaerops humilis*), te biljku ljulj (*Lolium perenne*), i još neke druge biljke. Etimologija grčkog naziva za palmu je *Φοῖνιξ* "Fenicija", što znači da se držalo da palma potječe iz Fenicije⁶⁰. U Chantraineovu rječniku⁶¹, homonimni se lik *φοῖνιξ* obrađuje pod 5 različitih natuknica, s različitim semantizmima i etimologijama: 1. "purpur", 2. "Feničani", "fenički", 3. "palma i druge biljke", 4. "muzički instrument lira" i 5. "mitološka ptica Feniks" (nepoznate etimologije). Likovi sa značenjima 3 i 4 mogu biti podrijetlom iz Fenicije (pod 2).

U Skoku⁶² su navedeni gotovo svi elementi za etimološko tumačenje, i grč. lik *φοῖνιξ* značenjem "bajoslovna ptica", i značenje, "što potječe iz Fenicije", i svi likovi (*penik*, *pinik*, *finik* i *finik* i drugi likovi iz balkanskih jezika, sa značenjem "palma, datula") izvedeni iz grčkoga lika i njegove latinizirane forme, ali je nemoguće povezati te elemente i dati pouzdan odgovor na pitanje odakle iz grčkoga lika značenje "palma", koje je, kao što vidimo, u grčkim izvorima obilato potvrđeno⁶³.

6.1. Ovome, zbog podudaranja u organizaciji forme sadržaja, valja pribrojiti i Vitezovićev naziv *prstačac* s.v. *caryota*, *fructus palmae* (l. 78), što je drugi naziv za datulju, plod *Phoenix dactylifera*. *Caryota* je izvedenica iz grč. *κάρυον*⁶⁴ "orah" i u raznim složenicama označava drugo košunjčavo voće koje sličići orahu o čemu govori i grč. sveza *ἡ καρρωτῆ φοῖνιξ*⁶⁵ (datulje, palmin plod sličan orahu)⁶⁶.

Vitezovićev naziv *prstačac*⁶⁷ deminutivna je izvedenice od *prst*, što znači da je naziv za plod onomasiološki motiviran njegovim izgledom, jednako kao i latinska posuđenica u hrvatskom *datulja* < lat. *dactylos* < grč. *δάκτυλος* "prst"⁶⁸.

⁵⁹ Chantraine 1219 s.v. 3. *φοῖνιξ*.

⁶⁰ V. Strömberg 123.

⁶¹ *n.mj.*

⁶² 1,511 s.v. *feniks*.

⁶³ V. i André 2,35 s.v. *palma* i 248 s.v. *phoenix*.

⁶⁴ Chantraine 501.

⁶⁵ André 234 s.v. *palma*.

⁶⁶ Patačić (1534), u latinskom komentaru natuknice *palmula* spominje nazive *caryota...caryotides* aut *cariotides*, *caryota et caryotis dactyli*, a kajkavski mu je ekvivalent *smokva od palme* (njem. *dattellen*).

⁶⁷ U AR nije zabilježen taj lik, već samo *prstaci* (12,502), kao naziv za biljku *Sedum acre* i neke gljive u Istri.

⁶⁸ Usp. i metaforičko prenošenje naziva s palmina ploda (datulje) na morsku školjku *Lithophaga*

7. U AR nije potvrđen naziv *pošjan*, što ga Vitezović ima samostalno, s.v. *phaseolus* i u svezi *turski pošjan* s.v. *smilax hortensis*. Da bismo mogli lakše sagledati o kojim je vrstama riječ, uzet ćemo u razmatranje i druge latinske i hrvatske lekseme koji su u nekoj vezi i s gore navedenim likovima.

Navodim Vitezovićev tekst uz 4 lat. natuknice:

(l. 201) *faseolus* .. *bažul*, *fažol*

(l. 389) *phaseolus* .. *bažulić*, *slani grašić*, *pošjan*, *fižol*

(l. 466) *smilax* .. *tetivika trava*, *turski pošjan*

(l. 466) *smilax hortensis*, *leguminis genus* ..⁶⁹ *pozni grašić*, *bažuljek*.

U staro su vrijeme, od grahorastih vrsta povrća, bile poznate dvije vrste: 1. *Vigna sinensis*⁷⁰ (= *Dolichos melanophthalmus*), mletački grah, za koju su bili u uporabi ovi lat. (izvedeni iz grčkoga) nazivi: *dolichos*, *dulicus*, *phaseolus*, *phaseolus*, *faseolus*, *fasciolus*, *smilax*, *suriaca*⁷¹. Njezini su se plodovi upotrebljavali za jelo u mahunastom, zelenom, i zrnatom, suhom, obliku; i, 2. *Vicia faba* (= *Faba sativa*), bob, koji su Latini zvali još i *faba*, *fabacia*, *faberra*, *fabulus*, *siliqua* i dr.⁷², s brojnim svezama u kojima pridjev označava i govori o podrijetlu vrste, kao: *faba aegyptia* vs *faba nostra*, *faba marsica*, *faba syriaca*, itd.

Vrtni grah, *Phaseolus vulgaris*, sjemena različite veličine i boje, potječe iz Južne Amerike i najvjerojatnije je u Evropu donesen u 16.st. nakon Kolumbova otkrića Novog svijeta. To znači da se nazivi za *Phaseolus vulgaris* javljaju tek nakon 16. stoljeća, pa su, zbog sličnosti nove biljke i njezina ploda s dotada poznatim grahoricama, gotovo identični s nazivima već poznatih vrsta a razlikuju se po tome što se samome nazivu pridodaju razni kvalifikativi: *smilax hortensis*, *smilax sativa*, *smilax lenis*, *phasiolus major*, *faba turcica*, *dolichus*⁷³.

7.1. Radi mogućnosti potpunijeg zaključivanja, pogledajmo koji su nazivi potvrđeni u Belostenca: s.v. *faselus*, *faseolus sive phaseolus* .. *mali okrugli bažul* (1,554), s.v. *phaselus*, *phasellus & phaseolus*, *phasiolus* .. *bažul* (1,914), a, s.v. *anacacabaea*⁷⁴, *graeca faba*, *siriaca seu turcica faba*, *dolicus* .. *bažuli ili fažol mali*, *bažulek*, *quidam pažulek* (1,87).

Iz navedenoga proizlazi da je za spomenute Vitezovićeve nazive najvjerojatnije pretpostaviti da je riječ o rodu *Phaseolus* (grah)⁷⁵. Prema tome, nazivi po-

lithophaga: *prstac*, *prstić*, *prst...*, pored *datula*, *datul*, itd.(v.V.Vinja *Jadranska fauna*, 1986, 2,163-4 i 390); jednako je i u lat. *dactylos*; tal. *dattero*; Njem. *Dattelmuschel*, itd.

⁶⁹ Hrvatski su nazivi znakom za umetanje dodani niže na margini.

⁷⁰ Šulek (515) ima nazive: *mali mletački grah*, *fažol*, *crnokica*, *črnokica*.

⁷¹ André 132.

⁷² André 132.

⁷³ Bauhin 339.

⁷⁴ Riječ za koju ne znam što znači.

⁷⁵ A ne *Vigna sinensis*, jer se ta vrsta uglavnom uzgaja u tropskim krajevima, a samo 3 varijeteta

zni grašić, bažuljek, turski pošjan označuju vrstu *Phaseolus multiflorus*⁷⁶, a nazivi *bažul, fažol, bažulić, slani grašić, pošjan* i *fižol* označavaju obični grah, *Phaseolus vulgaris*⁷⁷.

7.2. Naziv *tetivika trava*, s.v. *smilax*, odnosi se na *Smilax aspera*, što je već potvrđeno u AR⁷⁸, uz naziv *tetivica*. Latinski je naziv *smilax* u Plinija i Dioskuri-da označavao istu biljku⁷⁹.

7.3. Što se tiče lika *pošjan*, on može biti istoga postanja kao i lik *pošanj*⁸⁰ < lat. *phaseolus, phasiolus* (< grč.), gdje je *p* < *ph*, *o* < *a*, *š* < *sj*, sa zamjenom sufiksa *-anj* umjesto *-us*: *pošanj*.

7.4. Lik *fažol*, tipičan je za Dalmaciju, gdje je mlet. *sj* > *ž*⁸¹, a likovi *bažul, bažulić, bažuljek* kajkavske su varijante istog etimona, gdje je *ph* > *b*, dok lik *fižol* govori o njemačkom posredstvu⁸².

Bogatstvo ovih likova pokazuje koliko je i sâm Vitezović poznao govornu stvarnost i zabilježio različite govorne i dijalektne realizacije u istom, ilirskom (tj. hrvatskom), jeziku.

8. Nazivi za stablo i plod drijena (*Cornus mascula*) potječu svi iz istog praslavenskog korijena **derǵ* s različitim prijevovima: *drēnъ* i *drn*⁸³.

U Vitezovića, s.v. *cornus* (l.126), nalazimo uobičajene nazive *dren* i *drn*, a od naziva za plod (s.v. *cornum*, l.126) *drnjula, drnjina* i *drenak voće*. U AR nije zabilježena jedino *drnjula*. No Skok (1,435) taj lik u svom Rječniku navodi kao Ribarićevu potvrdu iz Vodica (Istra), jednako kao i naziv *drenjula*, za Hrvatsko Primorje, dok je *drnjina* potvrđena već u Mikalje i Stullija.

9. U AR nisu zabilježene Vitezovićeve potvrde *črfulja* i *crfuljica*. No to nisu jedini fitonimi koji se u njega pojavljuju pod odgovarajućim latinskim nazivima: s.v. *medica herba* (l.317) zabilježeni su *črivca* i *crfuljica*, a s.v. *racemus* (l.428) *črfulja* i *štrbalj*. Počet ćemo s posljednjim nazivom.

9.1. Lat. *racemus* nije oznaka za biljku nego je botanički naziv za "grozd općenito", "grozd grožđa", a znači i samo "grožđe"⁸⁴. Navedeni hrvatski ekviva-

u Evropi.

⁷⁶ Ta je vrsta, zajedno s *Phaseolus vulgaris*, donešena iz Južne Amerike.

⁷⁷ Ova vrsta ima preko 500 uzgojenih oblika.

⁷⁸ 18,253.

⁷⁹ André 296.

⁸⁰ Potvrđen u Mikalji, Della Belli i Stulliju, iste identifikacije; v. Skok 1,26 s.v. *bažulj*.

⁸¹ Od mlet. *fasolo* (Boerio *Dizionario del dialetto veneto*, 3.izd., Venezia 1867, 262).

⁸² Usp. slov. *fižol* < srvnjem. *visōl* ili nvnjem. *fisol*; v. Bezljaj 1,129.

⁸³ O podrijetlu slavenskih nazivâ mišljenja etimologa se razlikuju (usp. Skok 1,435 s.v. *drijen*; Bezljaj 1,112 s.v. *dren*).

⁸⁴ V. DELL 562.

lent *štrbalj* potvrđen je u Vitezovića i s.v. *pediculus* (l. 375) u značenju “peteljka”, što bilježi i AR (17,845). Riječ je o imenici izvedenoj od starocrkvenoslavenskog pridjeva *štrъъъ* “mancus”, “sakat”⁸⁵ sa sufiksom *-alj*.

9.2. Drugi naziv *črfulja* izvodi se iz indoeuropske osnove **kes-* “grepsti”, “česati”, odnosno glagolske varijante sa *h*, *čehati* (prema *česati*). Otale imenska izvedenica na *-ulja*, *čehulja*, gdje je *h* zamijenjeno sa *f*: *čefulja* “grozd”. U istarskoj čakavštini umjesto samoglasnika *e* dolazi *r* pa imamo *črfulja*⁸⁶, što nam potvrđuje i Vitezovićev naziv.

9.3. Premda ti nazivi nisu fitonimi, uzeli smo ih u razmatranje stoga što bi, zbog formalne sličnosti likova *črfulja* i *crfuljica* (s.v. *medica herba* l.317), moglo doći do krivih povezivanja. Naime, *crfuljica* je izvedena od lat. *caerrefolium* (< grč. **χαϊρόφυλλον*) što je i u antičko doba označavalo biljku *Anthriscus caerrefolium*. Ostali naši nazivi istog etimona su: *crfolj* (v. Zanotti s.v. *cerfoglio erba*), te kajkavski *krfulica* (*kerfulica*)⁸⁷, koji pokazuje njemačko posredovanje: stvnjem. *kervol(l)a*, i srvnjem. *kervil(l)a*⁸⁸.

9.4. Međutim, naziv *črivca* potvrđen s.v. *medica herba* ne bi mogao označavati biljku *Anthriscus caerrefolium*. Naime, latinsku natuknicu možemo dvojako interpretirati: 1. s općenitim značenjem “ljekovita biljka”, ili, 2. kao oznaku za biljku koja se u Plinija⁸⁹ i drugih klasičnih pisaca naziva *medica* (< grč. *μηδική*), što je vrsta pitome djeteline, *Medicago sativa*. Tako se zvala zbog toga što je u Grčku donesena za vrijeme medijskih ratova (iz Medije u Maloj Aziji, lat. *Media*⁹⁰). U talijanskom se ta djetelina također naziva *erba medica*⁹¹.

No Vitezovići se hrvatski nazivi ne odnose na *Medicago sativa*. Naziv *črivca* potvrđen je u Šuleka na istarskom i primorskom području za mišjakinju, *Stellaria media*⁹².

Prema tome, nazivi *črivca* i *crfuljica* pod istom latinskom natuknicom (*medica herba*) označavaju dvije različite biljke, koje u užem smislu i nisu baš ljekovite, što govori o tome da je Vitezović dobro poznao nazive koji su i danas potvrđeni za to područje, ali nije znao na koje se biljke točno odnose.

⁸⁵ V. Skok 3,402 s.v. škrba.

⁸⁶ V. Skok 1,311 s.v. česati.

⁸⁷ KR 6,395.

⁸⁸ Marzell 1,330.

⁸⁹ NH 18,144.

⁹⁰ V. André 203.

⁹¹ Penzig 1,294.

⁹² Usp. i čitav niz varijantnih naziva: *crevce*, *crevca*, *crivca*, *črevca*, *čreva*, itd., Šulek 556; za etimologiju v. Skok 1,257 s.v. crijevo.

10. Iz skupine fitonima koji se odnose na vrste i podvrste roda *Prunus*, u AR se ne bilježe nazivi *cibara* i *cibora*. Zajedno s njima razmotrit ćemo i dva jednako tako u AR nezabilježena naziva *kosnika* i *kostrika* za rod *Crataegus*, glog, zato što se pored tih naziva spominju još *glog* i *glogovina*, a ovi se pojavljuju i s.v. *prunus sylvestris*. I šljiva i glog spadaju u istu porodicu Rosaceae. No, podimo redom.

10.1. Vitezović u svome Rječniku redovito razlikuje i bilježi nazive za drvo i plod. Tako i s.v. *prunus* (1.416) naznačuje nazive *sliva*, *dub sliva*, a s.v. *prunum* (1.416) *sliva*, *voće*. Lik *sliva* je stariji lik od *šljiva*⁹³.

Zanimljivo je napomenuti da su kulturu uzgoja šljive po Europi širili Rimljani svojim ratnim pohodima, a sami su je preko Grka primili s Istoka i iz sjeverne Afrike.

Različiti nazivi za šljive odnose se na *Prunus domestica* i nadasve na *P. insititia*, te na podvrste nastale križanjem tih dvaju rodova, a zapravo se javljaju najčešće kao podivljale vrste na šumovitim brežuljcima. U pojedinostima je genetska vrsta različitih sorti i danas nerazjašnjena.

10.2. S.v. *prunus damascena* (1.416) Vitezović navodi naziv *bistrica*, zabilježen i u AR (1,333) kao Belostenčeva potvrda. U Šuleka su zabilježeni još i sinonimi *bistričanka* i *bistričke* s opisnom identifikacijom "suvrst šljive" (str.16)⁹⁴. Riječ je o vrsti koja potječe iz Damaska (Sirija), tj. o *Prunus domestica* ssp. *oeconomica*. Etimologija naziva je sveslavenski pridjev *bistar*, ali ne u današnjem značenju "jasan", već u prvotnom značenju "brz" koje se zadržalo u toponimiji i upravo u ovim fitonimima, jer su to "šljive koje brzo dozrijevaju"⁹⁵.

10.3. S.v. *prunum cereum*, *cerinus* (1.416) nalaze se nazivi *žutica*, *žuta sliva*. Lat. *prunus cerinum* bilježi i Plinije⁹⁶ za šljivu "boje voska, tj. žute boje", o čemu govore i hrvatski nazivi. Naime, riječ je o vrsti šljive *Prunus insititia* var. *cerea* koja ima plod nalik žiru, izrazito žute boje, slatkog okusa. Poznata je danas pod internacionalnim nazivom *mirabela*⁹⁷ a potječe iz sjeverne Afrike ili Indije.

10.4. S.v. *prunus hordearium* (1.416) zabilježen je naziv *bela sliva*. I Plinije ima *p.hordearium*⁹⁸, ali nije bilo moguće pobliže odrediti o kojoj je podvrsti riječ pa i André (262) navodi samo "šljiva čiji plod zrije kad i raž"⁹⁹. U Šuleka (str.12

⁹³ Etimologiju za *sliva* (*šljiva*) v. Skok 3,405 s.v. šljiva.

⁹⁴ Usp. i Patačićevu potvrdu s.v. *prunum...damascenum* (1.541) *sliva domeckinja kakove i naše jesu koje bistrice zovemo*.

⁹⁵ V. Skok 1,157 s.v. *bistar*.

⁹⁶ NH 15,41.

⁹⁷ O zanimljivom i vrlo raspravljanom podrijetlu toga naziva, v. Marzell 3,1126.

⁹⁸ NH 15,41.

i 17) nalazimo još i oznake *belica*, *bjelica* za suvrst šljive, a Patačić (1.541) s.v. *prunum hordearium* navodi naziv *sliva bela*. I ovdje je najvjerojatnije riječ o podvrsti *Prunus insititia*.

10.5. S.v. *prunus praecox* (1.416) navode se nazivi *cibara*, *cibora*, a s.v. *prunum nanum* (1.416) *drobna sliva* i *cibora*.

Nazive *cibara* i *cibora* AR ne bilježi, ali je potvrđen deminutivni lik *ciborica* (1,776) za *Prunus insititia* iz Šuleka (str. 41), a ovaj bilježi i oba gore spomenuta naziva.

Ovdje valja spomenuti i potvrde iz drugih izvora koje se odnose na vrstu sitne šljive *Prunus insititia*: *čibor*¹⁰⁰ (Hrvatsko Primorje), *cibur* (Boškarija), *cibulja* (Lika), istarski *simbernè* (Penzig 1,384), kao i lošinjski naziv *žuborić*. U Šuleka (str.469) su zabilježeni nazivi *zuborika* i *žuborika* (?) bez identifikacije ("neko drvo") no nesumnjivo je riječ upravo o *Prunus insititia*.

Kao što je Skok (1,259 s.v. *ciborica*) već zaključio, semantički se razlozi opiru Daničićevu izvođenju našega lika od tal. *cipero* < lat. (< grč.) *cyperus*, koji označava močvarnu biljku (šaš) *Cyperus longus*. Osim toga, zbog istih razloga valjalo bi isključiti izvođenje naših likova iz formalno sličnog latinskog (< grč.) fitonima *ciborium*¹⁰¹ jer on označava vrstu lopoča podrijetlom iz toplih krajeva, *Nelumbo nucifera* (= *Nymphaea nelumbo*).

Naši se nazivi odreda pojavljuju u govorima sjevernijih područja te je stoga opravdano zaključiti da *cibara*, *cibora*, *cibor* i dr. kao oznake za *Prunus insititia* stoje u vezi s njemačkim istoznačnim likovima *Ziper*, *Zipperle*, *Zipperli*, *Zieberl*, *Ziberl*, *Zibartl* i dr., za koje Marzell¹⁰² pretpostavlja da označuju "šljivu s Cipra". On to svoje domišljanje temelji doduše na veoma uvjerljivim analogijama u njemačkim nazivima za istu vrstu: *Krieche* i var. < (*prunum*) *graecum*, *graeculum*; *Zwetsche* i var., za vrstu *Prunus domestica*, koje se normalno izvodi iz (*prunum*) *damascenum*¹⁰³, što nam onda dopušta sukladno izvođenje *(*prunum*) *cyprium*.

No, tom se, semantički opravdanom, analogijskom izvođenju suprotstavljaju očigledne fonetske teškoće, a u prvom redu činjenica da neki njemački oblici (*Zieberl*, *Ziberl*, *Zibartel*), a jednako tako i naši *cibara*, *cibora* i dr., pokazuju sonorizaciju intervokalnog *-p-*, koja se ne javlja u izvedenicama od *Cyprus* (*Κυπρός*). Kod takva stanja potvrđenih likova i njihovih varijanti teško se opredijeliti za jednoznačno etimologijsko tumačenje, pa moramo dopustiti dva rješe-

⁹⁹ Usp. u njemačkom slični sadržaj *Haberschlehen* (prema lat. *pruna avenaria*) jer "plod zrije kad i zob", Marzell 3,1130.

¹⁰⁰ Z.Turina – A.Šepić *Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škrljeva*, Rijeka 1977, str.28.

¹⁰¹ V. André 88; DELLL 118.

¹⁰² 3,1121.

¹⁰³ Za ova etimološka izvođenja sva je pertinentna lingvistička literatura navedena u Marzell 3,118 i 113; za *Zwetsche* < *damascena*, usp. *Duden. Etymologie*, Mannheim 1963, str.788.

nja: (1) ili je kod nas riječ o preuzimanju njemačkih naziva *Zieberl* i var. s (usamljenim) sonoriziranim π i prilagođenim našem fonetskom sustavu, ili se pak (2) u našim nazivima za tu vrstu šljive krije neki neovisni lik, što bi drugim riječima značilo da u našim nazivima od *cibara* do *žuborić* nema fonetskih razloga koji bi se protivili njihovu izvođenju iz istoga etimona.

10.6. Iz ove skupine preostaju još dvije latinske natuknice: s.v. *prunus sylvestris* (1.416) navode se nazivi *trninovo drivo*, *trnovina*, *glog*, *glogovina*¹⁰⁴, a s.v. *oxyacantha* (1.363) *glog*, *glogovina*, *kosnika* i *kostrika*.

Uočljivo je da se nazivi *glog* i *glogovina* pojavljuju uz oba latinska naziva koji označavaju dvije različite vrste *prunus sylvestris* = *Prunus spinosa*, te *oxyacantha* = *Crataegus oxyacantha*. Obje biljke pripadaju istoj porodici Rosaceae i imaju neke zajedničke karakteristike: "raste kao grm ili stablo", "ima bodlje", "plod su bobice", a jedna od tih karakteristika ili sem "trn" odražava se i u nazivima, pa se *Crataegus* zove i *bijeli trn*, *oštri trn*, *pasji trn*, a *Prunus spinosa*: *trnika*, *trnina*, *crni trn*, *trnovina* (Šulek 545) i *trninovo drivo*. Posljednji naziv bilježi samo Vitezović. To je možda jedan od razloga, ako se isključi pogreška, što nazive *glog*, *glogovina* Vitezović navodi i uz *prunus sylvestris*, što nije drugdje potvrđeno. Nazivi *glog*, *glogovina* posve su uobičajeni za *Crataegus oxyacantha*.

Lik *kostrika* potvrđen je u AR (5,378) kod Mikalje uz lat. *oxyacantha* pa ga je Vitezović mogao od njega preuzeti. Inače su *kostrika* i *koštrika*¹⁰⁵ uobičajene oznake za jednu drugu bodljikavu biljku, *Ruscus aculeatus*.

Ne bismo znali reći da li je drugi naziv *kosnika*, što ga AR ne bilježi, u vezi s osnovom *kos* "kriv"¹⁰⁶ ili *kosa* "falx"¹⁰⁷, jer se i Skok pita ide li ovamo fitonom *kosan* "trava, juncus"?

11. Za rod *Ficus* (1.204) Vitezović ima oba naziva koja su i danas u uporabi, tj. *smokva* i *figa* pa možemo zaključiti da je *figa* sjeverni, kontinentalni refleks jer je na čitavom obalnom potezu čvrsto ustaljen naziv *smokva*. Postojanje tipa FICUS u Dalmaciji Skok temelji na toponimu *Kantafig* (Dubrovnik) < **caput ficci*, o kojem se može raspravljati, te na postojanju mediteranske sintagme *ficatum jecur* koje je dalo veoma rašireni južnodalmatinski kulinarski termin *pikat* u značenju "jetra punjena smokvama" (usp. grč. *σικωτόν*)¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Ponovno, na istom listu, na istoj margini niže, znakom za umetanje ponavlja se: *prunus sylvestris*, ali s djelomice izmijenjenim hrvatskim nazivima: *trninovo drivo*, *glog*, *glogovina*.

¹⁰⁵ Etimologiju v. Skok 2, 165 s.v. *kostrara*.

¹⁰⁶ Skok 2, 160 s.v. *kos2*.

¹⁰⁷ Skok 2, 161 s.v. *kosa2*.

¹⁰⁸ V. Skok 2, 655 s.v. *pikat*; 3, 293 s.v. *smokva*; 1, 515 s.v. *figa2*.

Vitezović, za razliku od kajkavskih leksikografa Habelića, Belostenca, Jambrešića i Patačića¹⁰⁹, koji imaju *figa*, u nazivima za pojedine vrste *Ficus*, Vitezović upotrebljava samo istoznačnicu *smokva*.

11.1. Pod dvije natuknice: *ficus passa*, *Livia*, *Pompeia* (1.204) i s.v. *carica*, *ficus arida* (1.76) Vitezović donosi naziv *suha smokva*¹¹⁰. Za latinski naziv *cari-ca*, potvrđen u Plinija (NH 13,51) i drugih latinskih pisaca, André (73) tumači da označava općenito suhu smokvu bez obzira na njezino podrijetlo.

11.2. Opisne sintagme *nesladka smokva* i *netečna smokva* Vitezović donosi s.v. *marisca* (1.315), a za latinski naziv *ficus carica* (1.204), bez hrvatskih potvrda, upućuje na *marisca*.

Što se tiče latinskih oznaka nailazimo na podudarnosti između naših starih leksikografa i antičkih pisaca. Belostenec (1,764) s.v. *marisca* kaže *figa velika netečna*, a Patačić (1.534) s.v. *ficus marisca* daje *figa netečna*, njemački naziv *unschmäckige feige* i u latinskom komentaru donosi i drugi naziv *ficus insipida*.¹¹¹

11.3. Nasuprot *netečnoj smokvi* spominje se i *tečna smokva* ili *manjukva*, s.v. *ficus callistruthia* (1.204).

U klasičnih je pisaca zabilježen naziv *callistruthia* (Plinije 15,69) < grč. *καλλιστρούθια*, "vrsta mirisne smokve, iznutra ružičasta"¹¹². Istu karakteristiku navodi i Patačić (1.533) s.v. *ficus callistruthia: figa najtečnejša*, te u latinskom komentaru dodaje *saporis praestantissimi*.

11.4. Pored opisnog naziva *tečna smokva*, Vitezović bilježi i *manjukva*, koji se ne nalazi u AR, ali postoji naziv *manjuga* "suvrst smokve iznutra crljene". Ako prihvatimo da je etimologija za *manjuga* osnova *manj-*¹¹³, onda je zacijelo i *manjukva* istoga postanja tvorena analogijom na *smok-va*: *manjuk-va*, gdje je došlo do obezvučenja zvučnog suglasnika u odnosu na *manjuga*.

11.5. Latinski naziv *ficus cucurbitinum* (1.204), što znači "smokva koja nalikuje na tikvu", potvrđen je i u klasičnih pisaca¹¹⁴ i doista govori o vrsti smokve čiji je plod tikvasta oblika.

Vitezović donosi naziv *krivulja*, što je očito asocijacija na nepravilni izgled ploda. *Krivulja* je potvrđena u Šuleka (174) za Dalmaciju kao "vrst vinove loze bijela groždja", dakle opet asocijacija na nepravilan oblik bobice grožđa.

¹⁰⁹ V. KR I, sv.3, str.556 s.v. *figa*.

¹¹⁰ Isto ima i Patačić (1.534): s.v. *ficus Liviana*: *figa suha*, posušena za zimu, a u komentaru na margini spominje i latinske sinonime *ficus Livia*, *Pompeja*, *carica*.

¹¹¹ Za klasične potvrde usp. André 200.

¹¹² V. André 66.

¹¹³ Skok 2,373.

¹¹⁴ V. André 137.

11.6. Pod latinskom natuknicom *ficus duricoria, serotina* (l. 204), Vitezović ima naziv *pozná smokva*, što je opet opisni naziv za neku podvrstu *Ficus* koja kasnije dozrijeva¹¹⁵. U Plinija je naziv *ficus duricoria*¹¹⁶ identificiran kao "smokva debele kože"¹¹⁷.

11.7. *Zelenčicu* nam Vitezović donosi za latinski opisni naziv *ficus parvum viride* (l.204), što semantički sigurno ima svoje opravdanje jer je vjerojatno riječ o nekoj sitnoj vrsti smokve (*Ficus* sp.) koja je zelene boje. U Šuleka naziv *zelenčica* označava jednu posve drugu biljku (*Thalictrum* iz porodice *Ranunculaceae*), a ostale varijante iste osnove u kojima je sem "zelen", kao *zelenika, zelenka, zelenjak* odnose se na vrste grožđa. Ne treba nas čuditi veliki broj naziva za različite vrste i podvrste smokava jer se za rod *Ficus* u toplim krajevima svijeta pozná oko 600 vrsta.

11.8. Latinski naziv *sycomorus* (od grč. *συκόμορος*) Vitezović prevodi s *egiptska smokva* (l. 486), jer je vjerojatno znao i za Plinijev naziv *ficus Aegyptia* (Plinije 13,56 i d.). Vrsta je to smokve jestivih plodova koja raste u istočnoj Africi, a od njezinog vrlo čvrstog drveta Egipćani su izrađivali lijesove (Kušan 148). Budući da je to vrsta koja ne raste kod nas, u Šuleka je također potvrđen doslovan prijevod *egipcijanska smokva* (365).

12. Uz latinsku oznaku *lilium convallium* (l.300), što odgovara današnjem sustavnom nazivu *Convallaria majalis*, đurđica, Vitezović donosi 4 sinonimna naziva: *dragolje, dragoljub, bokarić i gumbelia*. U AR nije potvrđen lik *dragolje*.

Zbog istog prvog dijela latinskog naziva, upravo da bi se pokazala razlika, ovdje smo obradili i natuknice *lilium* (l. 300), s hrvatskim nazivima *ljlj, liljan, žilj*, (nečitko, vjerojatno) *leluja*, i poviše dodani *lir, krin, ljer*, te *lilium silvestre* (ibid.), s hrvatskim nazivima *divji liljan, divji krin, divji lir*. Osim toga, zbog hrvatskog naziva koji se ponavlja, ovdje smo uvrstili i *liljan črljeni* s.v. *crinon* (l. 130).

12.1. Kao prvo valja konstatirati da latinski naziv *lilium convallium* nije potvrđen u starih pisaca. Naime, *lilium* (u dvočlanim nazivima: *lilium* + kvalifikativ) označava rodove *Lilium, Iris* i *Narcissus*, ali nikada *Convallaria*. Prema tome, latinska natuknica *lilium silvestre*, s hrvatskim ekvivalentima *divji liljan, divji krin, divji lir*, odnosi se na *Lilium martagon*, a *lilium*, s navedenim nizom sinonimnih naziva označava bijeli ljljan, *Lilium candidum*. Iz tih je likova vidljivo da je Vitezović poznao niz sinonimnih naziva za *Lilium*: *krin*, govori se na istoku (< grč. *κρίνον*, dakle balkanski grecizam proširen knjiškim putem preko evanđelja)¹¹⁸; *lir*, potvrđen u dubrovačkih pisaca, te u Mikalje i Belostenca

¹¹⁵ Usp. u Korčuli naziv (*smokva*) *zimica*.

¹¹⁶ NH 15,71.

¹¹⁷ André 137.

(no za Belostenca je uobičajeniji naziv *lilia*, posuđen preko njemačkoga), nije ikavski oblik od *lijer*, već prvobitni izgovor grč. *λείριον*, mediteranskog podrije-tla¹¹⁹, a istog je postanja i naziv *ljer*; nazivi *ljilj*, *liljan*, kod Vitezovića su na prvom mjestu, što znači da su uobičajeni za njegov govor (pučka posuđenica od lat. *lilium*, mediteranskog podrijetla¹²⁰); naziv *žilj* (karakterističan za Dubrov-nik) nastao je od lat. *lilium* preko tal. *giglio*. Naziv *leluja* predstavlja križanje s liturgijskim terminom *alleluia* (iz hebrejskog)¹²¹, zato što je ljiljan tipični crkve-ni cvijet kojim se kite oltari o Uskrsu.

12.2. No, da se vratimo imenima za đurđicu. Nezabilježeni naziv u AR *dra-golje* djelomično se podudara sa sinonimnim nazivom *dragoljub*¹²².

Naziv *dragoljub* može se formalno smatrati slavenskom tautološkom slože-nicom *drago-ljub*¹²³ tvoren po sustavu naših starih dvočlanih antroponima (primjerice Miodrag, Dragomir, Dragoljub).

Zanimljivo je da naziv *dragoljub* označava još 5 drugih vrsta¹²⁴.

Drugi naziv *dragolje*¹²⁵ mogao bi biti iste tvorbe, sa sufiksom *-je* (uz gublje-nje *j* iza *lj*), kao u *bilje*, *bosilje*.

12.3. Naziv *bokarić*, potvrđen i u Mikalje, nalazi opravdanje u izgledu cvi-jeta koji nalikuje na "pehar", "bokal". Naziv *bokar* i deminutiv *bokarić*, < lat. *bucar* (u značenju 1. noćna posuda, 2. biljka *Convallaria majalis*) potvrđen je od 15. st. u Dubrovniku odakle se posredstvom dubrovačkih trgovaca proširio na ist-ok, a riječ je vjerojatno mediteranskog postanja¹²⁶. Za Dalmaciju je potvrđen i *bokarski cvit*¹²⁷.

12.4. Na zadnjem mjestu Vitezović navodi naziv *gumbelia*, koji je karakte-rističan za kajkavsko područje¹²⁸. Etimologiju mu valja tražiti u lat. *convallium* (usp. stari naziv *lillium convallium*), a Bezljaj¹²⁹ u nazivu *gumbela* i varijanta-ma vidi pučkoetimološko naslanjanje na *gumb* "puce".

¹¹⁸ V. Skok 2,196 s.v. krin.

¹¹⁹ Skok 2,298 s.v. lijer.

¹²⁰ Skok 2,302 s.v. lilj.

¹²¹ Etim v. Skok 1,27 s.v. aleluja.

¹²² Potvrđen je i u Belostenca, v. KR 1,470; usp. u slov. *dragoljubeć*, Bezljaj 1,109 s.v. drag.

¹²³ Skok 1,428 s.v. drag; 2,337 s.v. ljub.

¹²⁴ V. Šulek 71.

¹²⁵ Usp. u Šuleka *dragoljica*, naziv za istu biljku.

¹²⁶ Skok 1,97 s.v. bakvica.

¹²⁷ Šulek 23.

¹²⁸ Usp. Belostenec(1,739) *gumbelia* s.v. *lilium convallium*; Patačić (1.639) *gumbelj* s.v. *lilium convallium*; usp. i u slovenskom *gumbela*, *gumbela*, *gumbelica*, *gumbalica*, Bezljaj 1,186.

¹²⁹ 1,186 s.v. gumbela.

12.5. Valja spomenuti i naziv *liljan črljeni*, što ga Vitezović navodi s.v. *crinon*. To je isti naziv (iz grč. *κρίνον*), koji kao i *lilium rubens* (Plinije 21,24) označava vrstu crvenog ljljana koji raste u Grčkoj, *Lilium chalcedonicum*.

13. Nazivi *kačur*, *kačurac*, *kačar*, *jagulac*, *jagulec* nisu zabilježeni u AR. Oni se u Vitezovića pojavljuju pod tri latinske natuknice, zajedno s nazivom *iskrica* koji je uobičajen za cvijet *Bellis perennis*. Navodim ih redom:

(1.59) *bellis, herba..kačur, kačurac*

(1.407) *primula veris alba..kačar*

(1.407) *primula veris flava..iskrica, jagulac, jagulec*.

13.1. Valja mapomenuti da su latinski nazivi *bellis* i *primula veris* smatra ni sinonimima¹³⁰. Vidimo to i iz Belostenca gdje (1,963) s.v. *primula veris* upućuje na *bellis*, a s.v. *bellis* (1,177) navodi kajkavske nazive *iskrica* i *s.Ivana rožica*. Patačić (1.593) s.v. *bellis* donosi nazive *ledinske iskrice*, *ledinsko cvetjiče* i *ledinske zvezdice*, a u latinskom komentaru spominje i drugi naziv za *bellis*: *consolidida minor*.

Dakle, držimo da bi zbog latinskih naziva Vitezovićeve dvije latinske natuknice *bellis* i *primula veris alba* valjalo smatrati sinonimima, a hrvatski bi se nazivi *kačur*, *kačurac* i *kačar* morali odnositi na tratinčicu, *Bellis perennis*.

Znamo da je riječ o fitonimima, ali nije jasno koja se osnova u tim nazivima krije. Možemo pomišljati na osnovu koja je u leksemu *kača*¹³¹, kao čakavska, kajkavska i slovenska varijanta za *zmija* "serpens". U fitonimiji je leksem *kača* vrlo čest ali se pojavljuje uglavnom u sintagmama, primjerice *kačje mljeko*, *kačje zelje*, *kačja jabučica*, itd. U izvedenicama se nazivi odnose na "zmiju", kao *kačec*, *kačica*, itd., u slovenskom *kačar* označava *Serpentarius secretarius*, a *kačur* ribu *Muraena latirostris*. Slične su izvedenice potvrđene i u mikrotoponimiji¹³². No, semantizam "zmija" teško je prihvatljiv za cvijeće kakva je tratinčica, a još je manje prihvatljiv semantizam "zaimača, šefla" iz dalmatoromanskog leksema *kača* (<klat. *cattia* <grč.)¹³³ ili pak semantizam što ga nalazimo u drugom dalmatoromanskom leksemu *kača* "petljica na udici" (<lat. *captiare* "zabaciti, uhvatiti"¹³⁴).

13.2. Naziv *iskrica* što ga Vitezović navodi s.v. *primula veris flava* (flavus = "žut") uobičajen je upravo za biljku *Bellis perennis* i pretpostavljamo da je tu naveden omaškom.

¹³⁰ Bauhin *Pinax* 261: *primula minor* = *primula veris* = *consolidida minor*.

¹³¹ Etimologiju v. Skok 1,542 s.v. *gad*(II); Bezljaj 2,8 s.v. *kača*.

¹³² Za ove i ostale primjere v. Bezljaj 2,8 s.v. *kača*.

¹³³ Za etimologiju v. Skok 2,10 s.v. *kača*1.

¹³⁴ V. Skok 2,10–11 s.v. *kača*2.

13.3. Naziv *jagulac* i kajkavska varijanta *jagulec* odnose se na proljetni cvijet jaglac, *Primula veris*. Što se tiče denominacijskog poticaja, koji je mogao poteći od karakteristika biljke, to bi mogao biti žuti cvijet. Ta je karakteristika izražena u danas raširenom nazivu *jaglac*¹³⁵ (< *jagla* "prženo kuruzno zrno" i "prosenka kaša"). Različita su razmišljanja o etimologiji te riječi¹³⁶. Može se stoga zaključiti da se Vitezovićeve potvrde *jagulac* i *jagulec* uklapaju u etimološko-semantičku skupinu naziva koju smo obilježili fitonimom *jaglac*, no ne može se sasvim isključiti ni naslanjanje na čakavski lik *jagla* "igla" (praslav. *jъgla* "acus")¹³⁷. Naime, u rano proljeće busen s cvjetnim drškama i pupoljcima može izazvati asocijaciju na "iglice" (usp. naziv *igliče*).

14. Naziv *pardag* s.v. *polygonatum*, *sigillum Salamonis herba* (1.397) nije zabilježen u AR. Prema latinskoj potvrdi nedvojbeno je riječ o biljci *Polygonatum officinale* (= *P. odoratum* = *Convallaria polygonatum*).

U Belostenca (1.931), s.v. *polygonatum* potvrđen je naziv *beli koren*, a u Pa-tačića (1.618), s.v. *polygonatum pečat Salamonska* što je kalk prema latinskom *sigillum Salamonis*. Taj je naziv nastao još u staro vrijeme zbog uočljivih ožiljaka koji ostaju na dugom horizontalnom, prst debelom bijelom korijenu od pret-hodnih izdanaka i podsjećaju na otisak pečata¹³⁸.

Ostali nazivi slični Vitezovićevu *pardag*, zabilježeni su u Šuleka (510): *prdelj*, *prndelj*, *prgelj*, *pirduljen*, od kojih Skok obrađuje samo *prdelj*¹³⁹ i kaže da je to oznaka za leptira i za našu biljku, ali ne donosi nikakvo etimološko tumačenje.

Vitezovićev *pardag* očito govori o nekom starom, danas zaboravljenom na-zivu za *Polygonatum officinale*, kojem ne znamo podrijetlo.

15. Naziv *brgamute* s.v. *pyra regia* (1.422) označava vrstu vrlo kvalitetne kruške (*Pyrus* sp.). U Šuleka (str.13), za Dalmaciju je potvrđena varijanta *ber-gamota* "suvrst kruške". Riječ je dakle o istoj vrsti ili suvrsti.

Oba su naziva turcizmi, tur. *Mustafa beg armūdi* "kruška Mustajbegova ili gospodska kruška"¹⁴⁰, koje smo primili preko talijanskoga *bergamotta* "varietà pregiata di pere"¹⁴¹.

¹³⁵ Usp. druge nazive za *Primula veris* kao *jaguda*, *jagudac* gdje je došlo do križanja s leksemom *jagoda*, a uz zamjenu nekih samoglasnika *u* za *o* imamo *jagočevina*, *jagoce*, te s umetanjem *r*: *jagorčevina* i dr.

¹³⁶ V. Skok 1,745 s.v. *jagla* i Bezljaj 1,216 s.v. *jagla*.

¹³⁷ Etimologiju v. Skok 1,710 s.v. *igla*.

¹³⁸ Usp. kalkove i u drugim jezicima: engl. *Salomon's seal*, franc. *sceau de Salomon*, njem. *Salomonssiegel*, tal. *sigillo di Salomone*, itd., sve u Marzell 3,877.

¹³⁹ Skok 3,29.

¹⁴⁰ Skok 1,139 s.v. *bergamot*.

¹⁴¹ DEI 492.

Latinski naziv *pirum regium* potvrđen je i u Plinija (NH 15,26) i označava krušku kratke peteljke, što spominje i Patačić s.v. *pirum regium* (1.540) *kruška z kratkum petljum*.

15.1. Uz to valja spomenuti i drugi opisni Vitezovićev naziv *pozne hruške* s.v. *pyra serotina, amerina* (1.422). U latinskom *pirum Amerinum* (Plinije NH 15,55) bio je naziv za vrstu kruške iz Amerije, a Patačić (1.539) isti Plinijev naziv opisuje kao *hruška pozna i koja se more kuvati*.

15.2 Naziv *kisečika* s.v. *achras* (1.11) nije potvrđen u AR, dok je sinonimni naziv *divlja hruška* identificiran tamo kao *Pyrus communis* (AR 3,711). Latinski naziv *achras* (< grč. *αχράς*, što spominju Teofrast i Dioskurid, v. André 16) označavao je vrstu divlje kruške s listovima nalik na bademovo lišće, *Pirus amygdaliformis*, na koju vjerojatno misli i Vitezović. No, naziv bi se mogao odnositi i na vrstu *Pirus piraster* (=P. *achras*) koju spominje i Šulek (112) s.v. *hruška divlja*.

16. S.v. *serpyllum* (1.461) navedena su 4 naziva: *popona, poponac, poponak* te *paprič*. Od toga je u AR (40,807) zabilježen *popona* u značenju "grm, žbun", a nazivi *poponac* i *poponak* označavaju nekoliko biljaka, među njima i *Thymus serpyllum*, o kojoj je nedvojbeno riječ u Vitezovića. Svi ti leksemi označeni su u AR kao riječi "tamna postanja". Naziv *paprič* AR ne bilježi.

16.1. Vitezovićev lik *paprič* očito je istoga postanja kao i Mikaljin fitonim *papric* koji označava istu biljku. To je deminutivna izvedenica od *papar* < lat. *piper* (gdje je *i* > τ > *a*)¹⁴². No, postavlja se pitanje otkuda semantizam i izraz *papar* koji označava jednu posve drugu, vrlo cijenjenu i dobro poznatu začinsku biljku. Ako pođemo od činjenice da *Thymus serpyllum* i inače ima neke zajedničke nazive s drugim rodovima i vrstama aromatičnih biljaka iz porodice Labiatae (*Thymus vulgaris*, *Origanum*, *Majorana*, *Mentha*)¹⁴³, ne treba nas čuditi sličnost u nazivu druge biljke, tj. papra (*Piper*), čiji grozdasti klasovi podsjećaju na okruglaste cvatove majčine dušice¹⁴⁴. Osim toga, u drugim jezicima postoje brojne potvrde za *Thymus* s prozirnim sadržajem "papar": francuski *péberin, pèvrèl*¹⁴⁵; talijanski *piperella, peperella*¹⁴⁶, *peverèllu* (Ligurija), *peèrel* (Lombardija) i, što je najznačajnije, u istarskom talijanskom u Poreču nalazimo *peverino*¹⁴⁷. Prema tome, zbog karakterističnog cvata majčine dušice, koji je bio poticajem za uspo-

¹⁴² Skok 2,601 s.v. *papar*.

¹⁴³ V. Marzell 4,708.

¹⁴⁴ "Die rosaroten Blüten stehen in kugeligen Köpfchen oder eiförmigen Ähren an den Stengelspitzen", Marzell 4,699.

¹⁴⁵ Rolland 9,34; za ostale galoromanske dijalekte v. FEW 8,554.

¹⁴⁶ Tozzetti 228.

¹⁴⁷ Penzig 1,491.

redbu s biljkom slična izgleda, možemo reći da su naši fitonimi *papric* i *paprič*, kao i gore navedeni nazivi, nastali poligenetski.

16.2. Posebno je pitanje fitonima *popona*, *poponac* i *poponak* koji u Vitezo-
vića također označuju *Thymus serpyllum*.

S formalnog gledišta lako je zaključiti da oni predstavljaju prežitak grčkog lika *ὀποπάναξ*¹⁴⁸, koji je u staro vrijeme označavao različite Umbelliferae, posebice *Ferula opopanax* i *Opopanax chironium* od koje se dobiva mirisava smola, pa im je prema tome zajednički sem "mirisavost". Preostaje nam samo pretpostavka da je "raspoloživi" lik *poponac* i var. preuzet za oznaku još jedne mirisave biljke.

No, ne smijemo prijeći ni preko činjenice da je ovaj fitonim zbog svojeg grčkog oblika *ὀποπάναξ* u antici bio različito shvaćen i različito upotrebljavan. Naime, u tom je grčkom liku njegova tvorba relativno prozirna pa ga se shvaća i kao izvedenicu od *ὀ πάναξ*, *πάνακες*, tj. *πάν* + *ἄκος* (odakle internacionalizam *panaceja*; usp. navlastito franc. *panacée*), što je takvoj formi izrazila omogućilo preuzimanje vrijednosti brojnih drugih, međusobno različitih biljaka, kao jedna, uvjetno rečeno, fitonimska "omnibus" oznaka.

17. Hrvatski nazivi *veliko zelje*, *mandrak* i *mandrača* pod latinskom natuknicom *mandragora* (l.313) odnose se na biljku *Mandragora acaulis* koja se naziva bunovina, a čest je i internacionalni naziv *mandragora*.

Nazivi *mandrak* i *mandrača* nisu potvrđeni u AR. U kajkavskih su leksikografa zabilježeni nazivi *mandragora*¹⁴⁹ i *veliko zelje*¹⁵⁰.

Kod ove je biljke zanimljivo istaći da je ona imala posebno značenje u duhovnoj kulturi raznih naroda. Posebno oblikovanom korijenu, koji podsjeća na ljudske figure, pripisivala se u srednjem vijeku magijska moć. Kult *mandragore* širio se od Orijenta, preko Grčke i Italije pa i u neke zemlje srednje Europe. Što se tiče rasprostranjenosti, kod nas raste gotovo isključivo u južnoj Dalmaciji uz kraške šume i šikare.

17.1. Listovi su biljke široki i dosta dugi prizemni, pa zbog toga i naziv *veliko zelje*.

17.2. Naziv *mandrak*¹⁵¹ nastao je vjerojatno paretimološkim naslanjanjem naziva *mandragora* na latinski *draco*, *-onis* "vrag", upravo zbog vjerovanja u čudesnu, vražju moć. U tumačenju jedne druge riječi, *andrak*, koja se u Srbiji upotrebljava bez posebna značenja ali u pitanjima kao supstitut za *đavo*, *vrag*, Skok¹⁵² dolazi do biljke *mandragora*¹⁵³ ali obrnutim smjerom. On razmišlja o

¹⁴⁸ Potvrđeno već u Dioskurida 3,48.

¹⁴⁹ Belostenec 1,760 s.v. *mandragora*.

¹⁵⁰ Patačić 1.613 s.v. *mandragora*.

¹⁵¹ Potvrđen je kao naziv u slovenskom, Simonović 291.

grčkom *δράκαινα* "ženski zmaj", ali i o rumunjskom podrijetlu, gdje se rum. izraz *un drac* (<lat. draco "vrag") naslanja zapravo na biljku mandragora¹⁵⁴, za koju se vjerovalo da ima magijsku moć. Do ovakvog paretimološkog naslanjanja i formalnog prožimanja mandragora x draco došlo je i u srednjeengleskom gdje je nastala oznaka *mandrake*¹⁵⁵.

17.3. Naziv *mandrača* nastao je ukrštavanjem osnovnog naziva s *drača* "korov, drač"¹⁵⁶.

Popis obrađenih Vitezovićevih fitonima¹⁵⁷

bažul	7;7.1;7.4.	divji krin	12;12.1.
bažulić	7;7.1;7.4.	divji liljan	12;12.1.
bažuljek	7;7.1;7.4.	divji lir	12;12.1.
bela sliva	10.4.	dragolje*	12;12.2.
beštran*	1.	dragoljub	12;12.2.
bistrica	10.2.	dren	8.
bokarić	12;12.3.	drenak	8.
borcvitez*	2.	drn	8.
bršljan	1.	drnjina	8.
brštran	1.	drnjula*	8.
brgamute	15.	drobna sliva	10.4.
cibara*	10;10.5.	egiptska smokva	11.8.
cibora*	10;10.5.	farfara*	5;5.3.
crfuljica*	9;9.3.	figa	11.
črfulja*	9;9.2.	fižol	7;7.1.
črivca	9;9.4.	fratrić*	3;3.1.
dinjuh*	4;4.2.	glog	10.6.
divja hruška	15.2.	glogovina	10.6.

¹⁵² 1,41 s.v. andrak1.

¹⁵³ U Srbiji se i danas u kletvi govori *matrag* što je skraćena od rum. *mătrăguna* "biljka mandragora".

¹⁵⁴ Usp. i nazive u drugim jezicima: njem. *Hexenkraut*, *Zauberpflanze*, *Zauberwurz*, francuske pučke prilagodbe zbog raznih vjerovanja: *mandelgloire*, *main de gloire*; tal.

¹⁵⁵ FEW 6/1,159.

¹⁵⁶ Usp. kod Skoka tautološki naziv *andrača* koji tumači kao *handrak x drača*, 1,42 s.v. andrak2.

¹⁵⁷ 1) broj upućuje na paragraf, 2) zvjezdica (*) znači da fitonim nije zabilježen u AR.

- gumbelia 12;12.4.
 grašič→pozni
 hruška → divja
 hruške→pozne
 iskrica 13;13.2.
 jagulac* 13;13.3.
 jagulec* 13;13.3.
 kačar* 13;13.1.
 kačur* 13;13.1.
 kačurac* 13;13.1.
 kisečika* 15.2.
 klokoč 3;3.2.
 klokočevina 3;3.2.
 klokočikovina 3;3.2.
 kosnika* 10.6.
 kostrika 10.6.
 krastavica, trava 4;4.1.
 krin 12;12.1.
 krivulja 11.5.
 leluja 12.
 liljan 12;12.1.
 liljan črljeni 12;12.5.
 lir 12;12.1.
 lopun* 5;5.4.
 ljer 12;12.1.
 ljilj 12;12.1.
 mandrača* 17;17.3.
 mandrak* 17;17.2.
 manjukva* 11.4.
 mihurica 3;3.1.
 nesladka smokva 11.2.
 netečna smokva 11.2.
 paprič* 16;16.1.
 pardag* 14.
 pinig* 6.
 podbel 5;5.2.
 popona 16;16.2.
 poponac 16;16.2.
 poponak 16;16.2.
 pošjan* 7;7.1;7.3.
 pozna smokva 11.6.
 pozne hruške 15.1.
 pozni grašič 7;7.1.
 prstačac 6.1.
 slani grašič 7;7.1.
 sliva, dub 10.1.
 sliva, voće 10.1.
 smokva 11.
 smokva→egiptska
 smokva→nesladka
 smokva→netečna
 smokva→pozna
 smokva→suha
 smokva→tečna
 suha smokva 11.1.
 štrbalj 9;9.1.
 tečna smokva 11.3.
 tetivika trava 7;7.2.
 trninovo drivo 10.6.
 trnovina 10.6.
 turski pošjan 7;7.1.
 tutun 5;5.4.
 veliko zelje 17;17.1.
 zelenčica 11.7.
 žilj 12;12.1.
 žuta sliva 10.3.
 žutica 10.3.

Literatura

1. Bauhin= C.Bauhin, *Pinax botanici, sive Index in Theophrasti, Dioscoridis, Plinii et Botanicorum qui a saeculo scripserunt opera plantarum circiter sex millium ab ipsis exhibitorum nomina*, Basilea 1671.
2. Belostenec= J. Belostenec, *Gazophylacium seu latino-illyricorum...*, I; *Gazophylacium illyrico – latinum...*, II, Zagrabiae 1740.
3. Bezljaj= F.Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I-II (A–J, K–O), Ljubljana 1977, 1982.
4. Chantraine= P.Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1968–1980.
5. CLG= *Corpus glossariorum Latinorum*, izd. G.Goetz, Leipzig, 7 sv., 1888–1023.
6. DEI = D.Battisti – G.Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, I–V, Firenze 1948–1957.
7. DELL = A.Ernout – A.Meillet *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1959.
8. Dioskurid *De materia medica* (lat. prijevod), knj. I, izd. Mihalescu, Iași 1938; knj.II–V, izd.H.Stadler, *Romanische Forschungen*, X (1899), str.181 i d.; 369 i d.; XI (1901), str. 1 i d.; XIII 1902), str. 161 i d.
9. FEW= W.v.Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, I–XXI, Tübingen 1948 – Basel 1965.
10. Habledič= *Dictionar, ili Reči slovenske svekšega ukup zebrane, v red postavlene i diačkemi zlahkotene trudom Jurja Hablediča*, Nemški Gradec 1670.
11. Jambrešić = A. Jambrešić *Lexicon latinum Illyrica Germanica et Hungarica locuples ...Zagrabiae* 1742.
12. KR= *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, JAZU – Zavod za jezik, Zagreb, sv. 1–6 (A–mučitelica), 1984–1991.
13. Kušan= F.Kušan, *Ljekovito i drugo korisno bilje*, Zagreb 1956.
14. LEW= A.Walde – J.B.Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 3.izd. 1932.
15. Marzell= H.Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, I–IV; Registerband V, Leipzig–Stuttgart 1937–1979.
16. Parčić= D.A.Parčić, *Rječnik hrvatsko–talijanski*, 3.izd., Zadar 1901.
17. Patačić= A.Patačić, *Dictionarium latino–illyricum et germanicum...*, (rkp.1054 str.), Veliki Varadin i Kaloča, 1772–1779 (Više podataka o tome v. KR 1,33).
18. Penzig= O.Penzig, *Flora popolare italiana* I–II, Genova 1924.
19. Plinije *Naturalis Historia*, ed W.H.J. Jones, The Loeb Classics, London 1956 i d.
20. Ps.Apulej= Pseudo–Apulej, *Herbarius*, izd.Howald–Sigerist, Leipzig 1927.
21. Ps.Diosk.= Pseudo–Dioskurid, *De Herbis femininis*, izd.H.F.Kästner, Hermès XXXI (1896, str.578–636; XXXII (1897), str. 160 i d.
22. Simonović= D.Simonović, *Botanički rečnik. Imena biljaka*, Beograd 1959.
23. Skok= P.Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb 1971–1974.
24. Strömberg= R.Strömberg, *Griechische Pflanzennamen*, Göteborg 1940.
25. Šulek= B. Šulek, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb 1879.
26. Tozzetti= O.Targioni Tozzetti, *Dizionario botanico italiano*, Firenze 1858.

Résumé

LES NOMS DE PLANTES DANS LE "LEXICON LATINO-ILLYRICUM" DE
P. RITTER VITEZOVIĆ

Dans la première de cette série de contributions sur la composante phytonymique dans le dictionnaire manuscrit latin-illyrique (croate) de Pavao Ritter Vitezović (1652-1713), on s'est proposé d'étudier les noms de plantes qui n'ont pas trouvé leur place dans le grand Dictionnaire de l'Académie croate de Zagreb.

En outre, on a essayé d'établir en quelle mesure Vitezović avec ses connaissances des *realia* botaniques était à même de fixer les équivalences entre les dénominations latines, qui en son temps jouaient le rôle de la systématique actuelle et les noms croates de plantes qu'il connaissait.

Dans cette perspective ont été traités les phytonymes *beštran*, *borcvitez*, *cibora*, *farfara*, *fratrić*, *dinjuh*, *kačar*, *mandrak*, *manjukva*, *pinig*, *prstačac*, *pošjan*. En outre ont été analysés des nombreux noms de plantes qui figurent en synonymes à leur place respective après l'entrée latine. On les a soumis à une analyse aussi bien étymologique que formelle et onomasiologique.